

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.29>

РОЛЬ ЛІЦЕНЗУВАННЯ ТА ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НЕБАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

Юрах В.М.,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри державно-правових дисциплін
та публічного управління*

Донецького державного університету внутрішніх справ

ORCID: 0000-0003-1705-389X

e-mail: yuraxandko@gmail.com

Резуєв Є.В.,

аспірант

Донецького державного університету внутрішніх справ

ORCID: 0009-0006-5703-6495

e-mail: Law@rezuyev.com

Юрах В.М., Резуєв Є.В. Роль ліцензування та державної реєстрації у забезпеченні фінансової безпеки небанківського сектору.

Стаття присвячена загальному аналізу чинного законодавства у сфері забезпечення фінансової безпеки небанківського сектору економіки. Розглянуто теоретичні напрацювання вітчизняних науковців із цієї тематики, а саме: визначення і підхід до терміну «фінансова безпека». Встановлено, що фінансова безпека є важливою частиною механізму національної безпеки, що забезпечує сталість та ефективність розвитку будь-якої держави. Досліджено ризики та перешкоди з якими може зіштовхнутись національна безпека України, а саме: зростання тіньового сектору економіки та криміналізація практично всіх сфер господарювання, що призводить до зниження довіри громадян до демократичних інститутів і цінностей.

Підкреслено важливість Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері та Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року, як ключових документів у сфері фінансової безпеки. Оскільки останні відомості та напрацювання у цій сфері вказували на незадовільний стан фінансової безпеки в Україні.

Характеризовано роль ліцензування та державної реєстрації у забезпеченні стабільності фінансового ринку, проаналізовано сутність та природу ліцензування, як правової категорії. Так, основною функцією ліцензування є мінімізація ризику допуску на фінансовий ринок небанківських фінансових установ, діяльність яких може загрожувати інтересам суб'єктів ринку. А головним завданням державної реєстрації є підтримка захисту інтересів споживачів фінансових послуг, забезпечення державного регулювання ринків фінансових послуг та забезпечення прозорості інформації про фінансові установи.

Зроблено висновок, що ліцензування та державна реєстрація є ефективними методами нагляду й контролю за небанківським сектором, проте слід продовжувати реформаторську роботу у напрямку європейських стандартів. Тож у сучасних реаліях, перед державними органами, що регулюють діяльність небанківських фінансових установ, постають завдання щодо визначення стратегічних напрямів їхньої діяльності, пошуку підходів до забезпечення безпеки та запобігання порушенням у небанківській фінансовій сфері, які б відповідали реаліям і враховували тенденції розвитку суспільства й держави.

Ключові слова: небанківська фінансова установа, фінансова безпека, ліцензування, державна реєстрація, забезпечення.

Yurakh V.M., Rezuyev E.V. The role of licensing and state registration in ensuring financial security of the non-banking sector.

The article is devoted to general analysis of the current legislation in the field of ensuring financial security of the non-banking sector of the economy. The author considers theoretical developments of domestic scholars on this topic, namely the definition and approach to the term 'financial security'. It is established that financial security is an important part of the national security mechanism that ensures sustainability and efficiency of development of any state. The risks and obstacles that a national that Ukraine's national security may face, namely, the growth of the shadow economy and criminalisation of almost all areas of economy, which leads to a decrease in public confidence in democratic institutions and values.

The importance of the Concept of National Security in the Financial Sector and the Strategy of Economic Security of Ukraine until 2025 as key documents in the field of financial security, documents in the field of financial security. Since the latest information and developments in this area pointed to the unsatisfactory state of financial security in Ukraine.

The author characterises the role of licensing and state registration in ensuring financial market stability, the essence and nature of licensing as a legal category are analysed. Thus, the main function of licensing is to minimise the risk of admission to the financial market of non-bank financial institutions whose activities may threaten the interests of market participants. And the main task of state registration is to support the protection of the interests of financial services consumers, ensuring state.

Key words: non-bank financial institution, financial security, licensing, state registration, collateral.

Постановка проблеми. Національна безпека становить собою захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Одним з її складників є фінансова безпека, яка перебуває у нерозривному зв'язку з усіма економічними процесами у державі. Вона сприяє створенню соціально орієнтованої ринкової економіки, забезпечує зростання рівня життя й добробуту населення, відіграє провідну роль у провадженні ефективної економічної політики держави, а також виступає гарантом соціальної стабільності в суспільстві та є запорукою фінансового розвитку країни, її становлення на міжнародній арені як конкурентоспроможного й інвестиційно-привабливого суб'єкта [17, с. 6].

Говорячи про фінансову безпеку рідко можна побачити згадку небанківського сектору, оскільки той ще лише розвивається в Україні. Однак його важливість для економіки держави не можна заперечувати, оскільки це може привести до дисбалансу у фінансовій сфері. З цих же розумінь були запроваджені методи забезпечення стабільності та безпеки небанківських фінансових установ.

Мета дослідження. Дослідження ролі ліцензування та державної реєстрації у забезпеченні фінансової безпеки небанківського сектору як умови забезпечення функціонування національної економіки в обставинах воєнного стану на підставі чинного законодавства.

Стан опрацювання проблематики. Слід зазначити, що проблематика забезпечення безпеки у сфері фінансової безпеки небанківського сектору розглядалася багатьма вітчизняними вченими та дослідниками. Доречним буде виокремити праці таких науковців, як О. Мелих, О. Гетьманець, Д. Пастух, Е. Бекірова, О.В. Тихонова та ін. Проте низка сучасних правових досліджень не повною мірою розкривають роль ліцензування та державної реєстрації у забезпеченні фінансової безпеки, що зумовлює необхідність дослідження.

Виклад основного матеріалу. У науковому середовищі вистачає дослідників цієї тематики, оскільки її актуальність навряд чи колись вичерпається. У сучасному світі, де розвиток людства йде надзвичайно швидким темпами, а інновації та нові методики виникають ледь не щодня, питання національної безпеки стоїть гостро як ніколи.

Так, О. Мелих вважає, що під фінансовою безпекою держави слід розуміти: «надійно захищену фінансову систему країни від внутрішніх та зовнішніх загроз, що перешкоджають ефективному використанню її фінансових ресурсів в інтересах окремої людини і суспільства» [5, с. 271]. Ольга Гетьманець надає характеристику фінансовій безпеці, як правовій категорії: «категорія, що характеризує стан правового забезпечення функціонування та розвитку інститутів фінансової системи і організацію фінансової діяльності з метою протистояння загрозам законності, стабільності

та упорядкованості функціонування фінансів, а також умовам забезпечення фінансовими ресурсами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємців та всіх суб'єктів господарювання» [4, с. 222].

Як ми зазначали вище, фінансова безпека є важливою частиною механізму національної безпеки, що забезпечує сталість та ефективність розвитку будь-якої держави. З цих міркувань 15 серпня 2012 року Кабінет Міністрів України схвалив Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, де виділяє певні елементи, наприклад, питання безпеки у бюджетній сфері, у сфері управління державним боргом, гарантованим державою боргом та боргом корпоративного сектору. Окремим пунктом виступає безпека у сферах функціонування фондового ринку та небанківського фінансового сектору, що підкреслює важливість цих галузей для сталості розвитку фінансового ринку в Україні [14].

Натомість у 2021 році Президент України затвердив своїм указом Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року, де викладений стан фінансової безпеки країни, як складової економічної безпеки, загрози та завдання держави щодо забезпечення фінансової безпеки. У документі надана оцінка стану економічної безпеки, який визнають як незадовільний. Твердження аргументують тим, що протягом 2010–2019 років стан економічної безпеки оцінювався із погіршенням показників практично за всіма складовими до небезпечного рівня у 2012 році та 2014–2015 роках. Показники залишаються низькими, а це своєю чергою зберігає високими ризики прояву масштабних дестабілізаційних явищ у розвитку економіки в довгостроковій перспективі [16].

Повертаючись до Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, слід звернути увагу на напрями розвитку, які пропонує законодавець. Тож Концепція спрямовує державну політику у небанківському секторі наступним чином:

- створення системи ідентифікації ризиків, проведення моніторингу та поточного аналізу ринку фінансових послуг з метою забезпечення створення можливостей для вжиття запобіжних заходів до забезпечення фінансової безпеки;
- посилення прозорості та відкритості у діяльності фінансових установ та органу, який здійснює державне регулювання і нагляд за такими установами;
- підвищення платоспроможності та фінансової стійкості небанківських фінансових установ;
- забезпечення належного захисту споживачів небанківських фінансових послуг;
- запобігання використанню небанківських фінансових установ для непродуктивного виведення капіталу за кордон.

Головною проблемою, яка потребує розв'язання, виступає недостатньо ефективне застосування механізмів, спрямованих на нейтралізацію, мінімізацію впливу та усунення явищ і чинників, що призводить до створення зовнішніх та внутрішніх загроз національній безпеці у фінансовій сфері.

До них можна віднести зростання тіньового сектору економіки та криміналізація практично всіх сфер господарювання, що призводить до зниження довіри громадян до демократичних інститутів і цінностей, спричиняючи занепокоєння у суспільстві, та псує імідж держави на міжнародному ринку. Також чинниками, які можуть зашкодити фінансовій безпеці, виступають: зниження інвестиційної активності в державі, тінізація економіки, нестабільність національної валюти й кредитно-фінансового ринку тощо [3, с. 40-41].

Для розв'язання поставленої проблеми були створені відповідні механізми, яким би дозволяли здійснювання нагляду за небанківським сектором. Законом України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» (далі – Закон) основними методами адміністративно-правового регулювання зазначаються ліцензування та авторизація небанківських установ [15].

Основними законами, що регулюють відповідні процеси, виступають: Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії», Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності», Положення про авторизацію надавачів фінансових послуг та умови здійснення ними діяльності з надання фінансових послуг, Перелік органів ліцензування, Закон «Про забезпечення здійснення повноважень та виконання функцій з державного регулювання та нагляду у сфері ринків фінансових послуг з питань ліцензування та реєстрації».

Ними ж встановлений Регулятор, що здійснює ліцензування, авторизацію та реєстрацію небанківських фінансових установ. Наразі основним регуляторним органом небанківського сектору є Національний банк України, що здобув свої повноваження у 2020 році після запровадження

«спліту». НБУ відповідальний за формування та реалізацію єдиної та ефективної державної політики щодо державного регулювання та нагляду на ринку фінансових послуг, захистом прав та законних інтересів учасників ринку фінансових послуг, а також сприяє забезпеченню відкритих та прозорих відносин з учасниками ринку фінансових послуг у межах законодавства України [9].

Розглянемо окремо кожний метод нагляду за небанківськими фінансовими установами, щоб об'єктивно схарактеризувати їхню роль у забезпеченні стабільності фінансового ринку. Так, під авторизацією законодавець розуміє визначену цим Законом та/або спеціальними законами процедуру надання права на здійснення діяльності з надання фінансових послуг та/або діяльності з наданням супровідних послуг шляхом внесення запису до Реєстру.

Така реєстрація відбувається в порядку, що передбачений Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», дія якого поширюється на державну реєстрацію всіх юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування, а також фізичних осіб – підприємців [10]. Національний банк також встановлює обов'язковою умовою оформлення ліцензії на надання відповідних фінансових послуг, перелік яких зазначений у ст. 4 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії».

Натомість ліцензія – право юридичної особи здійснювати діяльність з надання певних видів фінансових послуг, підтвержене записом у відповідному Реєстрі. Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» наголошує на тому, що ліцензування – засіб державного регулювання провадження видів господарської діяльності, спрямований на забезпечення безпеки та захисту економічних і соціальних інтересів держави, суспільства, прав та законних інтересів, життя і здоров'я людини тощо [12].

Це явище давно у полі зорі дослідників, тож серед наукової літератури достатньо напрацьовано щодо природи та сутності ліцензування. Так, Д.І. Пастух визначає ліцензування як правовий режим окремих встановлених законодавством видів господарської діяльності, що передбачає державне підтвердження та визначення меж права на їхнє здійснення, а також контроль за цією діяльністю та можливість припинення останньої за особливими підставами з боку відповідних органів держави [6, с. 58].

Е.Е. Бекірова розглядає ліцензування у різних площинах, пропонуючи декілька бачень цього поняття. Вона розглядає його як елемент легітиматії суб'єктів господарської діяльності; як умову здійснення певних видів господарської діяльності; як підставу виникнення права здійснювати види господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню; як елемент механізму реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність; як засіб державного регулювання господарської діяльності [1, с. 7].

Проаналізувавши вище наведені твердження, можемо дійти висновку, що ліцензування є важливим інститутом небанківської, і не тільки, сфери економіки.

Ліцензування виступає ключовою складовою нової системи регулювання небанківських фінансових установ. Так, НБУ має повноваження у видачі та анулюванні ліцензій. Під видачею ліцензії мається на увазі надання права на здійснення діяльності з надання фінансових послуг (певного виду фінансових послуг) на підставі відповідного рішення Регулятора та внесення відповідного запису про надавача фінансових послуг до Реєстру. За допомогою ліцензування НБУ прагне здійснювати ефективний контроль над небанківськими фінансовими установами та реалізувати виконання встановлених законодавчими актами вимог щодо фінансових послуг та компаній в Україні.

Реєстрація передуює ліцензуванню, натомість кінцем останньої є видача відповідної ліцензії. Юридичний факт, який супроводжується наданням права на здійснення діяльності з надання фінансових послуг (певного виду фінансових послуг) на підставі відповідного рішення Регулятора та внесення відповідного запису про надавача фінансових послуг до Реєстру, називається видачею ліцензії. Отримання ліцензії має декілька стадій: порушення ліцензійного процесу, розгляд заяви про видачу ліцензії, внесення інформації до ліцензійного реєстру та видача ліцензії.

Ліцензування має чітку процедуру, що засвідчена та регламентована спеціальними нормативно-правовими актами.

Початковою стадією виступає порушення ліцензійного процесу. Відповідний суб'єкт господарювання, що має бажання здійснювати певний вид господарської діяльності, який підлягає ліцензуванню, звертається до органу ліцензування із заявою встановленого зразка про видачу ліцензії, до якої додається пакет документів встановлений чинним законодавством.

Наступним кроком є розгляд заяви про видачу ліцензії. Представник ліцензійного органу перевіряє дотримання передбачених законом вимог щодо документів, які надійшли та приймає рішення про видачу ліцензії або про відмову у її видачі.

Передостанньою стадією є внесення інформації до ліцензійного реєстру. Так, орган ліцензування вводить до бази даних відомості про фінансову установу, вид діяльності, на яку видана ліцензія, її найменування, місце розташування тощо.

Остання стадія – видача ліцензії. Повідомлення про прийняте рішення органом ліцензування видається заявникові у письмовій формі за встановленою формою.

Основна функція ліцензування зумовлена мінімізацією ризику допуску на фінансовий ринок небанківських фінансових установ, діяльність яких може загрожувати інтересам суб'єктів ринку. Загрози можуть надходити через різні причини, зумовлені як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками.

Ліцензування тісно пов'язане з веденням Реєстру. Він являє собою перелік надавачів фінансових або супровідних послуг, який ведеться Регулятором, а інформація з якого оприлюднюється у порядку, встановленому нормативно-правовими актами Регулятора. Державний реєстр фінансових установ є системою, спрямованою на збір, зберігання, захист, використання та поширення адміністративної інформації про небанківські фінансові установи. Його головне завдання полягає у підтримці захисту інтересів споживачів фінансових послуг, забезпечення державного регулювання ринків фінансових послуг та забезпечення прозорості інформації про фінансові установи, які включені до Реєстру.

Повертаючись до державної реєстрації слід зазначити, що реєстр фінансових установ можна характеризувати як: «систему одержання, накопичення, зберігання, захисту, використання та поширення адміністративної інформації (даних) про НФУ, що створюється з метою сприяння захисту інтересів споживачів фінансових послуг та забезпечення державного регулювання ринків фінансових послуг, а також для забезпечення відкритості інформації про фінансові установи, включені до Реєстру». Держава виступає власником інформації, яка міститься у Реєстрі, а адмініструє та розпоряджається відомостями про фінансові установи – Національний банк України [2, с. 45].

Особливу увагу слід приділити ще одному Реєстру, а саме кредитному реєстру Національного банку України. Це інформаційна система, що забезпечує збирання, накопичення, зберігання, зміну, використання та поширення (надання) інформації про кредитні операції надавачів фінансових послуг та про стан виконання зобов'язань за такими операціями, аналіз та класифікацію кредитів та інших фінансових зобов'язань. Його ведення зумовлено державною політикою з питань національної безпеки України в економічній сфері та сприянням реалізації державних програм у сфері надання фінансових послуг.

Висновки. Таким чином, можемо зазначити, що небанківський сектор є значущою частиною фінансової безпеки держави, яка своєю чергою, виступає елементом національної безпеки. Останні відомості та напрацювання у цій сфері вказують на незадовільний стан фінансової безпеки в Україні, тому був утверджений такий документ, як Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року.

Для підвищення рівня безпеки також був посилений нагляд за небанківськими фінансовими установами в Україні. Прийняте рішенням Правління НБУ від 29 грудня 2023, № 199 «Положення про авторизацію надавачів фінансових послуг та умови здійснення ними діяльності з надання фінансових послуг» [8], що регламентує процедури та умови авторизації для всіх надавачів фінансових послуг, за винятком банків та операторів платіжного ринку.

Також важливим нормативно-правовим актом виступає «Положення про загальні вимоги до документів і порядок їхнього подання до Національного банку України в межах окремих процедур та внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» [7].

Ліцензування та державна реєстрація є ефективними методами нагляду й контролю за небанківським сектором, однак слід продовжувати реформаторську роботу у напрямку європейських стандартів. Привести вимоги до ліцензування, порядку діяльності, регулювання та нагляду за фінансовими установами у відповідність до законодавства ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бекірова Е.Е. Правове регулювання ліцензування певних видів господарської діяльності: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Донецьк, 2006.
2. Буга Г.С. Реєстрація та ліцензування як методи адміністративно-правового регулювання діяльності небанківських фінансових установ. *Juris Europensis Scientia*. 2021. № 6. С. 44–49.
3. Буга Г.С. Вплив тіньової економіки на вчинення правопорушень у сфері діяльності небанківських фінансових установ. *Європейські перспективи*. 2022. № 1. С. 40–46.
4. Гетманець О.П. Фінансова безпека, як об'єкт правового регулювання. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 3. С. 218–223.
5. Мелих О. Фінансова безпека держави: сутність, критерії оцінки та превентивні заходи зміцнення. *Економічний аналіз*. 2013. Випуск 12. Ч. 3. С. 266–272.
6. Пастух І.Д. Організаційно-правові засади ліцензування господарської діяльності в Україні: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. – К., 2004.
7. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про загальні вимоги до документів і порядок їх подання до Національного банку України в межах окремих процедур та внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» від 29 грудня 2023 № 200. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_29122023_200.
8. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про авторизацію надавачів фінансових послуг та умови здійснення ними діяльності з надання фінансових послуг» від 29 грудня 2023 № 199. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_29122023_199.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 вересня 2019 року № 79-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-ix#Text>.
10. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон від 21.06.2024 р. № 755-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>.
11. Про забезпечення здійснення повноважень та виконання функцій з державного регулювання та нагляду у сфері ринків фінансових послуг з питань ліцензування та реєстрації: Постанова правління Національного банку України від 01.01.2024 р. № 83 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0083500-20#Text>.
12. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 2 берез. 2015 р. № 222-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/222-19>.
13. Про національну безпеку України. Закон України від 21.07. 2018. № 2469-VI11 в ред. від 24.11.2021. *Відомості Верховної Ради України* від 03.08.2018. № 31, стор. 5, ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#top>.
14. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 серп. 2012 р. № 569-р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80#Text>.
15. Про фінансові послуги та фінансові компанії: Закон України від 01.01.2024 р. № 1953-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#n330>.
16. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/about/develop-strategy/develop-strategy2023>.
17. Тихонова О.В. Фінансова безпека України: кримінально-правові та кримінологічні основи: ...монографія. Дніпропетровськ: Середняк Т.К., 2015. 484 с.